

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 1 (2017)

7ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΔΙΔΑΧΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων

7^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ»

ΤΟΜΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

ISSN: 2529-1157

Σε Συνεργασία με την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και την
Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANICARAVEL
15-18 Ιουνίου 2017

Οι Ευρωπαϊκές πολιτικές για την εκπαίδευση των
χαρισματικών παιδιών. Μία συγκριτική αποτίμηση.

ΚΥΡΙΑΚΗ ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΚΗ, ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ
ΠΑΤΣΙΑΔΟΥ

doi: [10.12681/edusc.1710](https://doi.org/10.12681/edusc.1710)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΚΗ Κ., & ΠΑΤΣΙΑΔΟΥ Μ. (2019). Οι Ευρωπαϊκές πολιτικές για την εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών. Μία συγκριτική αποτίμηση. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, 1*, 1080–1097.
<https://doi.org/10.12681/edusc.1710>

Οι Ευρωπαϊκές πολιτικές για την εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών.
Μία συγκριτική αποτίμηση.

Κυριακή Περιστεράκη
Νηπιαγωγός, απόφοιτη του Τ.Ε.Α.Π.Η. Παν/μίου Αθηνών
kikiperi@gmail.com

ΠΑΤΣΙΑΔΟΥ ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ (MEd, PhD) Διδάκτωρ Πανεπιστημίου
Πελοποννήσου ΨΥΧΙΚΟΥ
patsiamags@hotmail.gr

Περίληψη

Σε κάθε προηγμένο κράτος που στηρίζεται στις αρχές της δημοκρατίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης, θεωρείται απαραίτητη η πλήρης ανάπτυξη των ικανοτήτων όλων των μαθητών, συνεπώς και των χαρισματικών παιδιών, στο πλαίσιο των ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών. Στις ευρωπαϊκές χώρες δεν υπάρχει ένα ομοιόμορφο εκπαιδευτικό σύστημα υποστήριξης των χαρισματικών παιδιών. Κάποια κράτη ακολουθούν μία προσέγγιση συμπερίληψης, ενώ σε κάποια άλλα τα χαρισματικά παιδιά εκπαιδεύονται σαν μία ομάδα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (Łubianka & Sękowski, 2013). Δυστυχώς, η ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα είναι απογοητευτική, καθώς δεν υπάρχει ειδική μέριμνα για το σχεδιασμό και την εφαρμογή προγραμμάτων προσαρμοσμένων για το σκοπό αυτό (Φουστάνα, 2007). Τα πρότυπα σχολεία ίσως αποτελούν μία δομή που κινείται προς την κατεύθυνση αυτή. Κάποια από τα εκπαιδευτικά μέτρα τα οποία θα μπορούσαν να υιοθετηθούν στη Ελλάδα για την εκπαίδευση των χαρισματικών μαθητών είναι τα προγράμματα εμπλουτισμού, ένα διαφοροποιημένο αναλυτικό πρόγραμμα, καθώς και η σχετική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών (Θεοδωρίδου, 2006).

Λέξεις – Κλειδιά: ευρωπαϊκές πολιτικές, χαρισματικά παιδιά, εκπαιδευτικά μέτρα

Abstract

In any advanced state based on the principles of democracy and social justice, it is considered necessary to fully develop the capacities of all pupils, and therefore gifted children, within the framework of equal educational opportunities. In European countries, there is no uniform educational system to support gifted children. Some

states follow an inclusion approach, while in some other gifted children they are trained as a group with special educational needs (Łubianka & Sękowski, 2013). Unfortunately, the Greek educational reality is disappointing, as there is no special care for the design and implementation of programs tailored to this end (Foustana, 2007). Model schools may be a structure that moves in this direction. Educational measures that could be adopted in Greece for the education of gifted students include enrichment programs, a diversified curriculum, and related teacher education (Theodoridou, 2006).

Keywords: European policies, gifted children, educational measures

Εισαγωγή

Στην παρούσα μελέτη θα πραγματοποιηθεί συγκριτική θεώρηση της νομοθεσίας και των εκπαιδευτικών πρακτικών ενδεικτικά κάποιων Ευρωπαϊκών χωρών, αναφορικά με την εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών. Η εργασία θα ολοκληρωθεί με την παρουσίαση των συμπερασμάτων από τη συγκριτική θεώρηση των δεδομένων και την υποβολή προτάσεων για τη βελτίωση τους.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

1.1. Οι πολιτικές Ευρωπαϊκών χωρών για την εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών

Η εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών στην Ευρώπη ποικίλλει σημαντικά από χώρα σε χώρα. Από τη μια πλευρά, υπάρχουν χώρες με ειδικά προγράμματα εμπλουτισμού κι από την άλλη, υπάρχουν χώρες που ακόμη δεν αναγνωρίζουν τα

χαρισματικά παιδιά. Ωστόσο, οι περισσότερες χώρες παρέχουν υποστήριξη στα χαρισματικά παιδιά με τη βοήθεια διαφόρων οργανισμών.

1.2. Η εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών στη Βόρεια Ευρώπη

Φινλανδία

A) Νομοθετικό πλαίσιο

Η εκπαιδευτική νομοθεσία στη Φινλανδία δεν αναφέρεται ρητά στους χαρισματικούς μαθητές. Σε εθνικό επίπεδο παρέχονται μόνο γενικές κατευθυντήριες γραμμές. Η νομοθεσία αναγνωρίζει τις ατομικές διαφορές και επιτρέπει στα σχολεία να οργανώνουν τη διδασκαλία ανάλογα με το ηλικιακό επίπεδο και τις ικανότητες των μαθητών (Mönks & Pflüger, 2005).

B) Εκπαιδευτικές πρακτικές

Στο φινλανδικό εκπαιδευτικό σύστημα οι μαθητές συνήθως φοιτούν στο σχολείο της γειτονιάς τους. Ωστόσο, οι γονείς έχουν το δικαίωμα να επιλέξουν τα παιδιά τους να παρακολουθήσουν κάποιο άλλο σχολείο, κυρίως όταν θέλουν να δώσουν έμφαση στις ξένες γλώσσες. Οι χαρισματικοί μαθητές μπορούν να επωφεληθούν από μία σειρά διατάξεων, όπως η πρόωρη είσοδος στο σχολείο, η παράλειψη τάξεων, η παρακολούθηση εργαστηρίων, η συνεργασία με εταιρείες ή μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, οι εξωσχολικές δραστηριότητες, η ύπαρξη ατομικού μέντορα και η αυτοδιδασκαλία. Η Φινλανδία ακολουθεί μια ισχυρή κατεύθυνση προς την εξατομίκευση. Ως αποτέλεσμα αυτής της τάσης, τα σχολεία έχουν ενθαρρυνθεί να συντάξουν περισσότερα ατομικά προγράμματα σπουδών. Ο ανασχεδιασμός του προγράμματος σπουδών επιτρέπει τη διαφοροποίηση της διδασκαλίας στα σχολεία. Η διαφοροποίηση της εκπαίδευσης αποτελεί γενική πολιτική για όλους τους μαθητές απ' την οποία μπορούν να επωφεληθούν οι χαρισματικοί και ταλαντούχοι μαθητές. Υπάρχουν ειδικά σχολεία για χαρισματικούς μαθητές. Τα περισσότερα από τα οποία καλλιεργούν δημιουργικά talέντα στην τέχνη και τον αθλητισμό. Οι χαρισματικοί μαθητές, στο επίπεδο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, συμμετάσχουν σε διαγωνισμούς, σε καλοκαιρινά προγράμματα ή σε θερινά μαθήματα στα

πανεπιστήμια. Παρόλο που υπάρχει έλλειψη ειδικής νομοθεσίας σχετικά με την εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών στη Φινλανδία, το σύστημα φαίνεται να λειτουργεί πολύ καλά, καθώς η Φινλανδία έχει απ' τα υψηλότερα ποσοστά επιτυχιών στις διεθνείς αξιολογήσεις, όπως για παράδειγμα στο τεστ αξιολόγησης της PISA (Mönks & Pflüger, 2005; Tirri & Kuunsisto, 2013).

2.1.2. Η εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών στην Ηπειρωτική Κεντρική Ευρώπη

Γερμανία

A) Νομοθετικό πλαίσιο

Στη Γερμανία υπάρχει έλλειψη κοινής εθνικής στρατηγικής για την εκπαίδευση των χαρισματικών και ταλαντούχων παιδιών (Fischer & Müller, 2014). Καθένα από τα 16 ομόσπονδα κρατίδια της χώρας αυτής είναι υπεύθυνο για το εκπαιδευτικό του σύστημα. Η εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών αναφέρεται στη νομοθεσία ορισμένων κρατιδίων. Ωστόσο, όλα τα κρατίδια ακολουθούν ένα ευέλικτο σχολικό σύστημα (Mönks & Pflüger, 2005).

B) Εκπαιδευτικές πρακτικές

Τα μοντέλα εκπαίδευσης των χαρισματικών παιδιών στην Γερμανία είναι αυτά της επιτάχυνσης, του εμπλουτισμού, καθώς και ένας συνδυασμός των παραπάνω δύο μορφών. Πιο συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτικές πρακτικές οι οποίες αφορούν την επιτάχυνση επιτρέπουν την πρόωρη είσοδο στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, την συμπύκνωση του αναλυτικού προγράμματος, την παράλειψη τάξεων και την παρακολούθηση μαθημάτων μεγαλύτερων τάξεων. Το μοντέλο του εμπλουτισμού, στοχεύει στην εμβάθυνση του αναλυτικού προγράμματος και περιλαμβάνει εξατομικευμένα προγράμματα για τους μαθητές αυτούς, εργαστήρια εκτός τους σχολικού προγράμματος, την εμβάθυνση σε κάποιο γνωστικό αντικείμενο, συμμετοχή σε εθνικούς διαγωνισμούς, συνεργασία με πανεπιστήμια και επιχειρήσεις και τέλος προγράμματα ανταλλαγής μαθητών. Ο συνδυασμός των δύο παραπάνω μοντέλων περιλαμβάνει εξειδικευμένα μαθήματα, τάξεις επιτάχυνσης, σχολεία με

δίγλωσσες τάξεις, ειδικά σχολεία για χαρισματικούς και ταλαντούχους μαθητές και τέλος συμμετοχή σε πανεπιστημιακά μαθήματα (Fischer & Müller, 2014). Παράλληλα με όλα τα παραπάνω, υπάρχουν και οργανώσεις, όπως ενδεικτικά η «Die Deutsche Gesellschaft für das hochbegabte Kind», η οποία παρέχει βοήθεια και ειδικά μαθήματα σε χαρισματικά παιδιά, γονείς, ολόκληρες οικογένειες, εκπαιδευτικούς και ψυχολόγους και η «Hochbegabtenförderung e.V.», η οποία οργανώνει τα Σαββατοκύριακα απογευματινά μαθήματα διακοπών για χαρισματικά παιδιά και παροχή συμβουλών σε γονείς και εκπαιδευτικούς (Balogh, Joswig, & Persson, 2000). Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο η εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών πραγματοποιείται στα 16 ομόσπονδα κρατίδια είναι εξαιρετικά μεταβλητός και θα ήταν προτιμότερο να επιθεωρείται ανά κάθε κρατίδιο ξεχωριστά (Mönks & Pflüger, 2005).

Γαλλία

A) Νομοθετικό πλαίσιο

Στη Γαλλία, ο Ν.380/2005 (άρθρο 321 – παρ. 4) αναφέρει πως:

«Πρέπει να υιοθετηθούν μέτρα που επιτρέπουν στα παιδιά τα οποία είναι πνευματικά πρόωμα (advanced) ή έχουν ειδικές ικανότητες να αναπτύξουν πλήρως τις δυνατότητές τους. Η σχολική εκπαίδευση μπορεί να επιταχυνθεί σύμφωνα με το ρυθμό μάθησης του μαθητή»

Με βάση λοιπόν την κείμενη νομοθεσία, αυτή η κατηγορία των χαρισματικών μαθητών πρέπει να αντιμετωπιστεί μέσα στο γενικό γαλλικό εκπαιδευτικό σύστημα κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να επιτευχθεί ο στόχος να παρέχεται, χωρίς αποκλεισμό, για όλους τους μαθητές, ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που να μπορεί να φέρει κάθε άτομο στο υψηλότερο επίπεδο ανάπτυξης (Mönks & Pflüger, 2005).

B) Εκπαιδευτικές πρακτικές

Με αυτή την προοπτική, προτείνονται διάφοροι προσανατολισμοί για τους χαρισματικούς μαθητές: πρώτον, η εκπαίδευση τους σε ετερογενείς τάξεις και

δεύτερον, εξατομικευμένα εκπαιδευτικά προγράμματα που ταιριάζουν σε καθένα τους και που συνδυάζουν στοιχεία τα οποία υπάρχουν στο κανονικό σχολικό σύστημα. Έτσι, για να ληφθεί υπόψη η ετερογένεια του μαθητικού πληθυσμού, η ανταπόκριση στις ανάγκες των χαρισματικών παιδιών αποτελείται από πολλαπλές επιλογές, όπως εξατομικευμένη βοήθεια, εμπλουτισμένες δραστηριότητες και δυνατότητα παράλειψης μίας τάξης (Mönks & Pflüger, 2005).

2.1.3. Η εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών στη Δυτική Ευρώπη

Ηνωμένο Βασίλειο

A) Νομοθετικό πλαίσιο

Στο Ηνωμένο Βασίλειο προβλέπονται νομοθετικές ρυθμίσεις και κατευθυντήριες γραμμές για την εκπαίδευση των ικανών, χαρισματικών και ταλαντούχων παιδιών. Η πρώτη καταγεγραμμένη κρατική δέσμευση για την αποτελεσματική πρόβλεψη για μαθητές υψηλής ικανότητας μπορεί να βρεθεί στο White Paper της κυβέρνησης το 1997. Και λίγο αργότερα η Estelle Morris (1998), η Υπουργός Παιδείας, εξέφρασε σαφώς τους στόχους της κυβέρνησης:

«Η κυβέρνηση έχει δεσμευτεί να βελτιώσει τα εκπαιδευτικά πρότυπα για όλα τα παιδιά ... δεν κατορθώνουμε να εντοπίσουμε πολλά από τα πιο ικανά παιδιά μας και δεν τους παρέχουμε αρκετές προκλήσεις. Χρωστάμε σε αυτά τα παιδιά να τα βοηθήσουμε να αναπτύξουν τις δυνατότητές τους. Αυτό σημαίνει συνεργασία με τα σχολεία, τους γονείς και τις τοπικές αρχές για την καθιέρωση πρακτικών. Πρέπει να απολαύσουμε τις δεξιότητες των πιο ικανών παιδιών μας και να τους ενθαρρύνουμε να επιτύχουν στο υψηλότερο επίπεδο. Η αντίληψη ότι τα χαρισματικά παιδιά μπορούν να καταφέρουν μόνα τους έχει απογοητεύσει πάρα πολλούς νέους ανθρώπους.»

(Εγκύκλιος DfEE, 413/98)

Για την ανάπτυξη στρατηγικών για την κάλυψη των αναγκών των χαρισματικών παιδιών, στα πλαίσια της πρωτοβουλίας Αριστεία στις Πόλεις (Excellence in Cities

initiative, DfEE, 1999), δόθηκε σχέδιο δράσης και πολύ γενναιόδωρη χρηματοδότηση (Koshy & Pinheiro - Torres, 2013).

B) Εκπαιδευτικές πρακτικές

Η πολιτική για την εκπαίδευση των χαρισματικών και ταλαντούχων παιδιών επεκτάθηκε σε όλα τα σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σε όλες τις τοπικές αρχές στην Αγγλία και την Ουαλία. Σύμφωνα με τη νομοθεσία, οι συντονιστές στα σχολεία για τους χαρισματικούς και ταλαντούχους μαθητές οφείλουν να αναγνωρίσουν τους μαθητές οι οποίοι ανήκουν στην κατηγορία αυτή και ανέρχονται σε ποσοστό 5% έως 10% και να εισάγουν ένα ξεχωριστό πρόγραμμα διδασκαλίας και εκμάθησης για την αντιμετώπιση των αναγκών των επιλεγμένων ομάδων παιδιών. Τα σχολεία οφείλουν να καταρτίσουν πολιτικές που θα περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο τα προγράμματα θα λειτουργήσουν και το πώς θα θέτουν στόχους, με σκοπό την ενίσχυση της ποιότητας της διδασκαλίας αυτών των παιδιών. Τα σχολεία προσδοκείται να χρησιμοποιούν μοντέλα «άμεσης διδασκαλίας», τα οποία είναι αποτελεσματικά στη διδασκαλία των χαρισματικών και ταλαντούχων μαθητών. Αυτά τα μοντέλα πρέπει να περιλαμβάνουν «έρευνα, επαγωγική μάθηση και διδασκαλία μέσω αναλογίας» (DCSF, 2008a). Επιπλέον, αυτά τα μοντέλα απαιτούν οι μαθητές να συνεργάζονται, να μαθαίνουν από κοινού, να βοηθούνται να οικοδομήσουν νέες γνώσεις, να κατανοήσουν τις έννοιες και να συμπεριλάβουν τον «εποικοδομητισμό και την επίλυση προβλημάτων». Το 2007, η ομάδα Εθνικής Στρατηγικής της κυβέρνησης ανέλαβε την ευθύνη να παρέχει κατάρτιση στους εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης, ώστε να αναπτύξουν αποτελεσματικές στρατηγικές για την κατάλληλη πρόβλεψη σχετικά με τους χαρισματικούς και ταλαντούχους μαθητές. Ένα σύνολο κατευθυντήριων γραμμών, τα «θεσμικά πρότυπα ποιότητας» (IQS), κυκλοφόρησε σε όλα τα σχολεία της Αγγλίας και της Ουαλίας, το οποίο σχεδιάστηκε για να αποτελέσει ένα εργαλείο για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των όσων προσφέρονται στους χαρισματικούς και ταλαντούχους μαθητές. Η υποστήριξη των εκπαιδευτικών οργανώνεται μέσω των Τοπικών Αρχών Εκπαίδευσης και μέσω του διορισμού πρωτοπόρων εκπαιδευτικών, είτε σε κάθε σχολείο, είτε σε ένα σύνολο σχολείων (Koshy & Pinheiro - Torres, 2013). Το 2010, στη Βουλή των Κοινοτήτων, διεξήχθη συνεδρίαση επιλεγμένης κυβερνητικής επιτροπής για την επισκόπηση της προόδου της εκπαίδευσης των

χαρισματικών και ταλαντούχων μαθητών και οι συζητήσεις επικεντρώθηκαν στην «ασυνέπεια» της πολιτικής στο τομέα αυτό. Η επιλεγμένη επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η καλύτερη πορεία δράσης ήταν να δοθεί η δυνατότητα στα ίδια τα σχολεία να διαχειριστούν την εφαρμογή πολιτικών για την εκπαίδευση των χαρισματικών και ταλαντούχων παιδιών (Johnson, 2010). Τα σχολεία αφέθηκαν χωρίς υποστήριξη σε όλα τα επίπεδα: σε εθνικό επίπεδο, η μονάδα Εθνικών Στρατηγικών διαλύθηκε το 2011. Σε περιφερειακό επίπεδο, οι περισσότερες συμβουλευτικές υπηρεσίες της LA για τους χαρισματικούς και ταλαντούχους μαθητές μειώθηκαν συνολικά. Ο Maddern (2011) επεσήμανε ότι από τη λήξη της κεντρικής πολιτικής διαχείρισης και έπειτα, τα δημοτικά σχολεία πληρώνουν μόνα τους, από τους πολύ μικρούς τους προϋπολογισμούς, για να προσφέρουν εξωτερική εμπειρογνωμοσύνη για τους χαρισματικούς μαθητές.

2.1.4. Η εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών στην Ανατολική Ευρώπη

Σλοβακία

A) Το νομοθετικό πλαίσιο

Ο Νόμος 245/2008 (§ 2 γράμμα j) ορίζει το χαρισματικό μαθητή ως μαθητή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Τα χαρισματικά παιδιά πρέπει να αναγνωρίζονται από τα κέντρα παιδαγωγικών-ψυχολογικών συμβουλευτικών υπηρεσιών. Σύμφωνα, επίσης, με το Νόμο 103, άρθρο 1, η εκπαίδευση πραγματοποιείται στα σχολεία με επίκεντρο την ανάπτυξη:

1. των παιδιών με υψηλό νοητικό πηλίκιο (intellectual giftedness of children)
2. του ταλέντου των παιδιών στις τέχνες (the artistic giftedness of children)
3. του ταλέντου των παιδιών στον αθλητισμό (sport giftedness of children)

Τέλος, ο Νόμος αριθ. 245/2008 επιτρέπει την ίδρυση ειδικών σχολείων ή τάξεων για παιδιά με υψηλό νοητικό πηλίκιο (Horváthová & Reid, 2016).

B) Εκπαιδευτικές πρακτικές

Οι μαθητές με υψηλό νοητικό πηλίκιο (learners with a general intellectual giftedness, GIG) έχουν ειδική κρατική εκπαίδευση, η οποία λαμβάνει υπόψη της τις

ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών αυτών, χρησιμοποιώντας τις κατάλληλες μορφές, μεθόδους και τεχνικές διδασκαλίας στην εκπαιδευτική πρακτική. Ωστόσο, οι αρχές είναι ίδιες με εκείνες που ισχύουν και για άλλους εκπαιδευόμενους. Το Εθνικό πρόγραμμα σπουδών (KVP) επιτρέπει στα σχολεία να εξατομικεύουν το σχολικό πρόγραμμα σπουδών και τις οργανωτικές μορφές της εκπαίδευσης των χαρισματικών μαθητών (Horváthová & Reid, 2016). Ο μέγιστος αριθμός μαθητών ανά τάξη είναι 12. Υπάρχουν επίσης ειδικά εγχειρίδια στη σλοβακική γλώσσα και στα μαθηματικά, τα οποία είναι διαθέσιμα και χρησιμοποιούνται στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (VÚDPaP, 2008). Η Laznibatona επιχείρησε το 1993 μια εναλλακτική εκπαίδευση για τα χαρισματικά παιδιά σε ειδικές τάξεις και ειδικά σχολεία, αρχικά στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και αργότερα και στη δευτεροβάθμια. Η επίσημη αξιολόγηση του έργου το 2007 κρίθηκε επιτυχημένη (Boettger & Reid, 2015). Επιπλέον, η εκπαίδευση των χαρισματικών μαθητών μπορεί να πραγματοποιείται σε κανονικές τάξεις. Οι μαθητές με GIG μπορούν να διδαχτούν από καθηγητή πανεπιστημίου ή ειδικό παιδαγωγό. Οι εκπαιδευτικοί επιλέγονται από τον διευθυντή του σχολείου, πρέπει δε να διαθέτουν ειδική εκπαίδευση για τους χαρισματικούς μαθητές και να βρίσκονται σε συνεργασία με το Ινστιτούτο για την παροχή συμβουλών και την πρόληψη της εκπαίδευσης των χαρισματικών παιδιών (Dock, 2005; Babulicová & Duchoníková, 2010). Σε μια τέτοια περίπτωση, ένα ατομικό πρόγραμμα αναπτύσσεται για τους χαρισματικούς μαθητές. Η επιτάχυνση της διδασκαλίας με στοιχεία εκτεταμένης και βαθιάς διδασκαλίας, η παρακολούθηση μαθημάτων μεγαλύτερων τάξεων και η παράλειψη τάξεων υπάρχουν ως επιλογές. Ωστόσο, τα προγράμματα εμπλουτισμού θεωρούνται προτιμότερα. Οι μαθητές μέσα από ένα αντικείμενο εμπλουτισμού αποκτούν δεξιότητες, όπως η μάθηση μέσω ανακάλυψης και η δημιουργική επίλυση προβλημάτων. Παράλληλα, η εκπόνηση σχεδίων ανάλογα με τα ενδιαφέροντα των παιδιών, η εκπόνηση ετήσιων έργων, οι νέες μορφές αξιολόγησης και αυτοαξιολόγησης, η υποστήριξη και ενθάρρυνση των παιδιών προς τις ανώτερες μορφές σκέψης και δημιουργικότητας, η ιδιαίτερη ατμόσφαιρα στα μαθήματα, η ενσυναίσθηση και η ανεκτικότητα είναι τα βασικά χαρακτηριστικά που εμφανίζονται στη διαδικασία της εκπαίδευσης (Juraskova, 2006).

2.1.5. Η εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών στη Νότια Ευρώπη

Ιταλία

A) Νομοθετικό πλαίσιο

Δεν υπάρχει ειδική νομοθεσία στην Ιταλία σχετικά με τους χαρισματικούς μαθητές. Η γενική εκπαιδευτική φιλοσοφία είναι ότι οι νομοθετικές διατάξεις πρέπει να επιτρέπουν σε όλους να φτάσουν στα ελάχιστα πρότυπα (Mönks & Pflüger, 2005).

B) Εκπαιδευτικές πρακτικές

Μία αποτελεσματική στρατηγική για τους γονείς που θέλουν να εξασφαλίσουν ένα καλύτερο μέλλον για το χαρισματικό παιδί τους είναι η δυνατότητα επιλογής ενός καλύτερου σχολείου ή τμήματος. Αυτή η στρατηγική καθίσταται όλο και πιο αποτελεσματική όταν τα παιδιά προχωρούν από τη βασική εκπαίδευση στα ανώτερα γυμνάσια. Η είσοδος είναι απεριόριστη αλλά, λόγω του υψηλότερου επιπέδου εκπαίδευσης, η επιλογή βασίζεται στην άριστη επίδοση. Έτσι, μόνο οι καλύτεροι σπουδαστές πηγαίνουν στα αναγνωρισμένα σχολεία όπως το Parini ή το Manzoni στο Μιλάνο. Η διεθνής ανταλλαγή με κάποιο ευρωπαϊκό πρόγραμμα ή διεθνές πρόγραμμα είναι επίσης μία δυνατή επιλογή. Υπάρχει η δυνατότητα πρόωρης εισόδου μόνο στα ιδιωτικά σχολεία. Στα δημόσια σχολεία, δύο έτη μπορούν να ολοκληρωθούν σε ένα. Υπάρχουν, επιπλέον, εκδηλώσεις όπως οι αποκαλούμενες «Ολυμπιάδες» των Μαθηματικών, της Φυσικής, των Επιστημών, διαγωνισμοί ποίησης, θεάτρου ή αθλητικών δραστηριοτήτων και οδηγούν σε τοπικούς, περιφερειακούς και, τέλος, σε εθνικούς διαγωνισμούς. Μερικά σχολεία είναι ανοιχτά το απόγευμα, δημιουργώντας ευκαιρίες για τα χαρισματικά παιδιά σε συμπληρωματικές μορφές εκπαίδευσης. Μια ειδική πρωτοβουλία αναλήφθηκε τα τελευταία χρόνια για τη μετάβαση από τα ανώτερα γυμνάσια (superior high schools) στο πανεπιστήμιο της Ραβία, όπου οι καλύτεροι μαθητές από το δεύτερο έως το τελευταίο έτος του σχολείου κλήθηκαν για διαμονή μιας εβδομάδας στο πανεπιστήμιο, κατά την οποία οι ερευνητικές δραστηριότητες των πανεπιστημιακών σχολών παρουσιάστηκαν από διαπρεπείς καθηγητές και οργανώθηκαν ομάδες συζήτησης και με αυτόν τον τρόπο άρχισε να διαμορφώνεται μια κοινότητα χαρισματικών μαθητών. Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις όπου οι μαθητές καλούνται να επισκεφθούν το Πανεπιστήμιο ή όπου δίδονται μαθήματα σε μαθητές που μπορούν να

τους πιστωθούν σε σχέση με το πανεπιστημιακό πρόγραμμα σπουδών τους (Mönks & Pflüger, 2005).

Ισπανία

A) Νομοθετικό πλαίσιο

Ο γενικός εκπαιδευτικός νόμος 8/2013, για την βελτίωση της ισότητας στην εκπαίδευση, εξειδικεύει ότι: *«μαθητές με υψηλές ικανότητες έχουν ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες»*. Σύμφωνα με το νόμο, οι μαθητές αυτοί χρειάζονται διαφορετική προσοχή σε σχέση με έναν τυπικό μαθητή, δίνοντας έμφαση στη διαφορετικότητα ως παιδαγωγική αρχή. Μπορούμε επίσης να βρούμε στη νομοθεσία ότι η εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών δεν θα πραγματοποιείται σε ειδικά σχολεία, επειδή η διαφορετικότητα εμπλουτίζει τις τάξεις στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα, ακολουθώντας την αρχή της συμπερίληψης (Mohedano & Sanchez, 2016).

B) Εκπαιδευτικές πρακτικές

Υπάρχει αυξανόμενο ενδιαφέρον για τις παροχές αναφορικά με την εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών, όπως είναι η παρακολούθηση μεγαλύτερων τάξεων, η παράλειψη τάξεων και η διαφοροποίηση του αναλυτικού προγράμματος, αλλά σπάνια χρησιμοποιούνται στα ισπανικά σχολεία. Τα σχολεία οργανώνουν τακτικά σχολικούς διαγωνισμούς για τα χαρισματικά παιδιά. Παρά την ύπαρξη νομικής υποχρέωσης να εντοπίζονται τα χαρισματικά παιδιά, δεν υπάρχουν κριτήρια για αυτά, ούτε οι διαδικασίες ή τα μέσα δοκιμών για τον εντοπισμό τους. Επίσης, δίνεται ελάχιστη προσοχή στην κατάρτιση των εκπαιδευτικών για τα χαρισματικά παιδιά. Παρόλο που η σχολική νομοθεσία αναγνωρίζει τα χαρισματικά παιδιά, η εκπαίδευσή τους έχει γενικά παραμεληθεί (Touron et al., 2005).

Πορτογαλία

A) Νομοθετικό πλαίσιο

Το νομοθετικό διάταγμα 319/1991, καθορίζει τα εκπαιδευτικά μέτρα που πρέπει να ληφθούν για τους χαρισματικούς μαθητές, όπως προσαρμογές προγραμμάτων σπουδών, ειδικοί όροι και αξιολόγηση, ευελιξία και διαφοροποίηση στη διαχείριση τάξης και ομάδες μαθητών σε μια τάξη.

Το νομοθετικό διάταγμα 115-A/1998 αναφέρει ότι:

"Το σχολείο μπορεί να αναγνωρίσει εκπαιδευτικούς για να υποστηρίξει με ιδιαίτερο τρόπο την εκπαιδευτική διαδικασία των ομάδων μαθητών".

Το πορτογαλικό εκπαιδευτικό σύστημα προωθεί την ολιστική εκπαίδευση και υποστηρίζει την ευελιξία στο σχολικό πρόγραμμα σπουδών.

B) Εκπαιδευτικές πρακτικές

Το 1999 το Υπουργείο Παιδείας δημοσίευσε ένα εγχειρίδιο για τους χαρισματικούς μαθητές: "CRIANÇAS SOBREDOTADAS: Intervenção Educativa (1º ciclo)". Η επιλογή προγραμμάτων για τα χαρισματικά παιδιά ρυθμίζεται αυτόνομα από τα σχολεία. Η πρόωρη είσοδος είναι ευρέως αποδεκτή. Τόσο η ψυχολογική όσο και η παιδαγωγική αξιολόγηση απαιτούνται για να δικαιολογηθεί η απόφαση ότι η έγκαιρη είσοδος είναι ένα κατάλληλο μέτρο. Επιπλέον, η αναφορά από το προνήπιο και οι συνεντεύξεις γονέων περιλαμβάνονται στη διαδικασία επιλογής. Η παράληψη τάξεων είναι δυνατή, αλλά μάλλον σπάνια τίθεται σε εφαρμογή. Η απόφαση να επιτραπεί η παράλειψη της τάξης βασίζεται σε αξιολογήσεις καθηγητών, σχολείων και γονέων. Ειδικά αποτελέσματα δοκιμών, όπως δοκιμές επίτευξης, μπορούν να συμπεριληφθούν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Η ατομική ή ομαδική καθοδήγηση είναι κοινή σε όλα τα σχολικά επίπεδα στην Πορτογαλία. Υπάρχουν ειδικά σχολεία για χαρισματικούς μαθητές στη μουσική και το χορό, από τη βασική έως τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Τα προγράμματα σπουδών ειδικών τεχνών και αθλημάτων είναι επίσης διαθέσιμα σε ορισμένα σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Οι δεξιότητες του μαθητή στα συγκεκριμένα πεδία αξιολογούνται πριν από την εισαγωγή στο σχολείο και η επιλογή περιλαμβάνει μια γενική συνέντευξη και αξιολόγηση των κινήτρων. Οι εξωσχολικές παροχές οργανώνονται από ιδιωτικές οργανώσεις όπως η ANEIS (προγράμματα εμπλουτισμού και συμβουλευτικές υπηρεσίες εκπαιδευτικών / γονέων στη Braga, το Πόρτο, την Coimbra, τη Λισσαβώνα

και τη Ένορα). Ένα summer camp δύο εβδομάδων διοργανώνεται από τον ANEIS για χαρισματικούς μαθητές, καλύπτοντας διάφορα θέματα, όπως η αστρονομία, η βιολογία και η ιστορία. Μια "εφηβική συνάντηση της επιστήμης" διοργανώνεται μία φορά το χρόνο από το Υπουργείο Παιδείας και το Ίδρυμα Gulbenkian (Mönks & Pflüger, 2005).

Ελλάδα

A) Νομοθετικό πλαίσιο

Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο για τα χαρισματικά παιδιά στην Ελλάδα, Ν.3699/2008 (ΦΕΚ 199 2/10/2008 , Άρθρο 3 παράγραφος 3) αναγνωρίζει ότι:

«Μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες είναι και οι μαθητές που έχουν μία ή περισσότερες νοητικές ικανότητες και ταλέντα ανεπτυγμένα σε βαθμό που υπερβαίνει κατά πολύ τα προσδοκώμενα για την ηλικιακή τους ομάδα. Με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, κατόπιν εισήγησης του ΙΕΠ, ανατίθεται η ανάπτυξη προτύπων αξιολόγησης και ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τους μαθητές αυτούς σε Σχολές ή Τμήματα Α.Ε.Ι. που, κατόπιν πρόσκλησης που τους απευθύνει το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, εκδηλώνουν ενδιαφέρον».

Ωστόσο, η συγκεκριμένη διάταξη δεν έχει, δυστυχώς, ενεργοποιηθεί έως σήμερα και δεν υπάρχει ειδική μέριμνα για το σχεδιασμό και την εφαρμογή προγραμμάτων προσαρμοσμένων για το σκοπό αυτό (Φουστάνα, 2007). Υπάρχει, επιπλέον, ο Νόμος 3966/24/5/2011, που αφορά τη λειτουργία των Προτύπων Πειραματικών Σχολείων, στον οποίο, στο άρθρο 36, όπου αναφέρονται οι στόχοι των σχολείων αυτών, και συγκεκριμένα την παράγραφο δ), υπογραμμίζεται :

« η υποστήριξη του στόχου της δημιουργικότητας, της καινοτομίας και της αριστείας, με τη δημιουργία ομίλων, στους οποίους μπορούν να συμμετέχουν μαθητές από όλα τα σχολεία της δημόσιας εκπαίδευσης, και η ανάδειξη, προώθηση και εκπαίδευση μαθητών με ιδιαίτερες μαθησιακές δυνατότητες και ταλέντα αλλά και η υποστήριξη μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες».

B) Εκπαιδευτικές πρακτικές

Ο προβληματισμός και η εγχάραξη εκπαιδευτικής πολιτικής για τα χαρισματικά και ταλαντούχα παιδιά στην Ελλάδα άρχισε όταν τα πρότυπα σχολεία λειτουργούσαν παράλληλα με τα υπόλοιπα δημόσια σχολεία και με ένα είδος «φιλτραρίσματος» των μαθητών, ως προς τις ακαδημαϊκές τους ικανότητες, προκειμένου να μπορούν να φοιτήσουν σε αυτά. Στη συνέχεια, τα σχολεία αυτά με τον Ν. 1566/85 (Άρθρο 91) μετατράπηκαν σε Πειραματικά, προκειμένου να μην δίνουν τροφή στο επιχείρημα ενός κοινωνικά ελιτίστικου χαρακτήρα, εκπαίδευσης για λίγους, αποτελώντας μηχανισμό κοινωνικής διάκρισης και αναπαραγωγής, δεχόμενα στο εξής με κλήρο τους μαθητές, οι οποίοι θα μπορούσαν να εκπαιδεύονται με τις πλέον σύγχρονες παιδαγωγικές μεθόδους. Τη δεκαετία του 1990 ιδρύονται μουσικά και αθλητικά γυμνάσια, με σκοπό την ενθάρρυνση και στήριξη του ενδιαφέροντος μαθητών που έχουν ιδιαίτερες κλίσεις σε αυτούς τους τομείς. Η εφαρμογή της «Ευέλικτης Ζώνης», από το 2002, καινοτόμου δράσης που στηρίζεται στην ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και τη διαθεματική προσέγγιση, καθώς και η λειτουργία του «Ολοήμερου Σχολείου», δίνουν τη δυνατότητα στον εκπαιδευτικό, τόσο χρονικά όσο και μεθοδολογικά, να δημιουργήσει υποστηρικτικά παιδαγωγικά πλαίσια για τους χαρισματικούς και ταλαντούχους μαθητές. Τον Οκτώβριο του 2003, σύμφωνα με την 107922/Γ7/3-10-2003 υπουργική απόφαση, ιδρύονται Καλλιτεχνικά Γυμνάσια με σκοπό την καλλιέργεια των δεξιοτήτων και κλίσεων των μαθητών που επιθυμούν να ακολουθήσουν την κατεύθυνση του Θεάτρου, του Κινηματογράφου, του Χορού και των Εικαστικών, χωρίς να υστερούν σε γενική παιδεία. (Λαμπροπούλου, Λόξα, & Μαρκάκης, 2004).

Ενότητα 3

Συμπεράσματα

Όσον αφορά την αναγνώριση των χαρισματικών μαθητών, η νομοθεσία στις Ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Ελλάδα, η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Σλοβακία, η Γαλλία και η Γερμανία, συμπεριλαμβάνει τα χαρισματικά παιδιά στην κατηγορία των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Στη Φινλανδία, στο Ηνωμένο Βασίλειο

και στην Ιταλία δεν υπάρχει τέτοια νομοθεσία. Η έλλειψη νομοθετικών ρυθμίσεων, αναφορικά με την αναγνώριση των χαρισματικών μαθητών ως μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, δεν αποκλείει ωστόσο την εφαρμογή εκπαιδευτικών πρακτικών στο πλαίσιο άλλων νομοθετικών ρυθμίσεων, αναφορικά με το εκπαιδευτικό σύστημα κάθε χώρας.

Σχετικά με τις εκπαιδευτικές πρακτικές για τα χαρισματικά παιδιά, τα περισσότερα Ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα προτιμούν τα προγράμματα εμπλουτισμού στο κανονικό σχολικό σύστημα, χωρίς ωστόσο να αποκλείονται και άλλες πρακτικές, όπως η επιτάχυνση και η παρακολούθηση ειδικών τάξεων ή σχολείων.

Προτάσεις

Εκπαιδευτικά μέτρα για το Ελληνικό Εκπαιδευτικό σύστημα

1. Υποστήριξη της διαδικασίας αναγνώρισης των χαρισματικών παιδιών

Έγκυρες διαδικασίες εντοπισμού των μαθητών που έχουν ανάγκη ένα διαφορετικό αναλυτικό πρόγραμμα, λόγω των κλίσεων και των ταλέντων τους.

2. Εμπλουτισμός

Ο Εμπλουτισμός είναι ένας όρος που υποδηλώνει διαφορετικές μαθησιακές εμπειρίες μέσα στην κανονική σχολική τάξη. Κάποιες από τις τεχνικές εμπλουτισμού, οι οποίες θα μπορούσαν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά, είναι οι ακόλουθες:

- Προγράμματα εμπλουτισμού, από 1 ώρα την εβδομάδα έως 2 – 3 ώρες ημερησίως, τα οποία θα περιλαμβάνουν τη χρήση βιβλιοθήκης και εργαστηριακού χώρου (resource room), «τράβηγμα» του μαθητή για κάποιες ώρες από την τάξη προκειμένου να εφαρμοσθεί ιδιαίτερο αναλυτικό πρόγραμμα (pull out programs), ύπαρξη ατομικού μέντορα για κάθε χαρισματικό και ταλαντούχο μαθητή, ο οποίος μπορεί να είναι ένας ενήλικος ειδικός στο αντικείμενο που ενδιαφέρει, ένας επαγγελματίας ή ένας φοιτητής

(mentorship programs), και ανεξάρτητη μελέτη με την καθοδήγηση δασκάλου ή μέντορα (Λόξα, 2004)

- Οι μέθοδοι διδασκαλίας για τους χαρισματικούς μαθητές θα πρέπει να προάγουν την αφηρημένη σκέψη, τη δημιουργικότητα, την ανάγνωση υψηλού επιπέδου και την ανάγνωση πρωτότυπων κειμένων, καθώς και την αυτονομία, όχι μόνο την απόκτηση περισσότερων γνώσεων (Woolfolk, 2007).

- Πρόσληψη ενός ειδικού εκπαιδευτικού για κάθε σχολική περιφέρεια, ο οποίος θα μπορεί να μετακινείται από σχολείο σε σχολείο, να εντοπίζει τους χαρισματικούς μαθητές, να βοηθά τους εκπαιδευτικούς και να εργάζεται με τους χαρισματικούς μαθητές σε σεμινάρια ή ομαδικές συζητήσεις (Cook, Elliott, Kratochwill, & Travers, 2000)

3. Επιμόρφωση του Εκπαιδευτικού προσωπικού

Ανάγκη εξοικείωσης των εκπαιδευτικών με μεθόδους όπως η εξατομίκευση της παιδαγωγικής και διδακτικής διαδικασίας, της διαφοροποιημένης διδασκαλίας.

4. Αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και της ανοιχτής και εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης

Στόχος είναι οι χαρισματικοί μαθητές, οι εκπαιδευτικοί και οι σχετικοί φορείς στην Ελλάδα και το εξωτερικό να μπορέσουν να συντονιστούν μέσα από το διαδίκτυο σε μια πολυδιάστατη προσπάθεια εμπλουτισμού της διδακτικής και παιδαγωγικής διαδικασίας.

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών – Η εκπαίδευση των μαθητών με ιδιαίτερες νοητικές ικανότητες και ταλέντα. – Οδηγίες για τους Εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. (2004). Αθήνα: Υ.Π.Ε.Π.Θ. – Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ.

Θεοδωρίδου, Σ. (2006). *Αντιλήψεις εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με τα χαρακτηριστικά του χαρισματικού μαθητή*. Αλεξανδρούπολη: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Φουστάνα, Α. (2007). *Διαδικασίες μάθησης παιδιών με υψηλό νοητικό πηλίκιο*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Babulicová, Z., & Duchovičová, J. (2010). Possibilities for education of gifted pupils in integrated conditions as a way towards educational inclusion. In: *Teacher training and development - scientific approach to didactics and method of teaching*. Užice: University of Kragujevac.

Balogh, L., Joswig, H., & Persson, R.S. (2000). Gifted Education in Europe: Programs, Practices and Current Research. In: Heller, K.A., Mönks, F.J., Sternberg, R.J., & Subotnik, R.F. *International Handbook of Giftedness and Talent*. Oxford: Pergamon Press.

Boettger, H., & Reid, E. (2015). Gifted Education in various countries of Europe. *Slavonic Pedagogical Studies Journal*, 4(2), 158 – 171.

Department for Children, Schools and Families. (2008). *Identifying Gifted and Talented Learners – getting started*. (London, Department for Children, Schools and Families).

Department for Education and Employment. (1999). *Excellence in Cities* (London, Department for Education and Employment).

Dočkal, V. (2005). *Zaměřeno na talenty, aneb, Nadání má každý*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Elliot, S., Kratochwill, T., Cook, J.L., & Travers, J. (2008). *Εκπαιδευτική Ψυχολογία. Αποτελεσματική διδασκαλία. Αποτελεσματική μάθηση.* (Μ. Σόλμαν, & Φ. Καλύβα, μτφρ.). Α. Λεονταρή, & Ε. Συγκολλίτου (επιμ.). Αθήνα: Gutenberg.

Fischer, C., & Müller, K. (2014). Gifted Education and Talent Support in Germany. *C.E.P.S Journal*, 4(3), 31 – 54.

Horváthová, B., & Reid, E. (2016). Teacher Training Programs for Gifted Education with Focus on Sustainability. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 18(2), 66 – 74, DOI: 10.1515/jtes-2016-0015

House of Commons (2010) *The Gifted and Talented Programme: Oral and Written Evidence*. Children, School and Families Select Committee, 1 Feb 2010 (London, The Stationary Office).

Johnson, D. (2010). Diana Johnson's statement to the CSF select committee on the Gifted and Talented programme. Retrieved from http://www.dcsf.gov.uk/news/index.cfm?event=news.item&id=diana_johnsons_statement_to_the_csf_select_committee_on_the_gifted_and_talented_programme

Juraskova, J. (2006). Nadanie.sk O intelektovom nadani pre kazdeho. Retrieved from: www.nadanie.sk/index.php?ID=12.

Koshy, V., & Pinheiro-Torres, C. (2013). 'Are we being de-gifted, Miss?' Primary school gifted and talented co-ordinators' responses to the Gifted and Talented Education Policy in England. *British Educational Research Journal*, 39, 953–978. DOI: 10.1002/berj.3021

Łubianka, B., & Sękowski, A.E. (2015). Education of gifted students in Europe. *Gifted Education International*, 31(1), 73 – 90.

Maddern, K., (2011). Gifted and talented programmes face 'decimation' as funding dries up, *Times Education Supplement*. Retrieved from <http://www.tes.co.uk/article.aspx?storycode=6088594>.

Mohedano, A.J.M., & Sanchez, M.A.M. (2016). Reality and Criticism of Giftedness in the Spanish Education System, *The New Educational Review*, 43(1), 137 – 146, DOI: 10.15804/tner.2016.43.1.11

Mönks, F.J., & Pflüger, R. (2005). *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*. Nijmegen: Radboud University Nijmegen.

Tirri, K., & Kuusisto, E. (2013). How Finland Serves Gifted and Talented Pupils, *Journal for the Education of the Gifted*, 36(1), 84 – 96, DOI: 10.1177/0162353212468066

Touron, J. et al. (2005). Country specific information – Spain. In F.J. Mönks, R. Pflüger, (ed.) *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*. Nijmegen: Radboud University Nijmegen.

VÚDPaP - Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie. (2008). Vzdelávací program pre 1. stupeň základnej školy pre žiakov so všeobecným intelektovým nadaním. Retrieved from http://www.vudpap.sk/sub/vudpap.sk/images/ISCED/ isced_1.pdf

Woolfolk, A. (2007). *Εκπαιδευτική Ψυχολογία*. (Μ. Μπότσαρη, μτφρ.). Ε. Μακρή, (επιμ.) Αθήνα: Έλλην.